

*К. І. Апанасенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського,
адміністративного права та процесу
Чернігівського національного технологічного університету*

УДК: 346.5

До питання про об'єкт дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності

У статті автор висловлює і обґрунтовує пропозиції щодо визначення групового і безпосереднього об'єктів дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності. Вони базуються на сучасних концепціях про об'єкт правовідносин науковців у галузі теорії права та господарського права, а також власному аналізі дозвільних правовідносин.

Ключові слова: дозвільні правовідносини у сфері господарської діяльності, дозвільна система, об'єкт правовідносин, плюралістичний підхід, моністичний підхід.

Питання про об'єкт господарських правовідносин в українській правовій науці почало розроблятися порівняно недавно. У попередні десятиліття до нього зверталися деякі відомі українські вчені-господарники (Вінник О. М., Віхров О. П., Знаменський Г. Л.). У найближчі роки дослідники окремих видів господарських правовідносин (страхових [24], інвестиційних [25], посередницьких [26], фондових [16], корпоративних [31]) у своїх дисертаційних дослідженнях зупинилися на питанні про їх об'єкт уже значно детальніше. Проблематика дозвільних правовідносин у науці господарського права фактично не досліджувалась, на відміну від науки адміністративного права [11; 27; 28; 30; 38]. Огляд відповідних робіт засвідчує, що в центрі уваги науковців – адміністративістів – так звана «дозвільна діяльність», організаційні аспекти дозвільних правовідносин; аналізом складу дозвільних правовідносин більшість дослідників не займалась. Тому актуальним вважаємо визначити об'єкт дозвільних правовідносин у сфері

господарської діяльності. Для досягнення цієї мети слід визначити сучасні підходи до розуміння об'єкта правовідносин в теорії права, провести огляд наявних підходів до тлумачення поняття «об'єкт господарських правовідносин».

Виокремлення об'єкта дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності виступає не тільки предметом наукового інтересу, не тільки має важливе значення для формування уявлення про дозвільні правовідносини як різновид господарських правовідносин, а й суттєве практичне значення. Визначення об'єкта правовідносин дозволяє розмежувати адміністративні та господарські правовідносини, а також ті сторони взаємодії суб'єктів, які вимагають різних методів правового регулювання і внаслідок цього виступають об'єктами впливу різних галузей права.

Маючи на меті означити об'єкт дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності, виходимо з розуміння дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності.

ності як особливого виду організаційно-господарських правовідносин, що складаються між дозвільними органами і суб'єктами господарювання з приводу видачі документів дозвільного характеру, переформулення, видачі дублікатів, анулювання документів дозвільного характеру, які надають суб'єкту господарювання право на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності та/або без наявності яких суб'єкт господарювання не може провадити певні дії щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності, та які реалізуються за закріпленими законом принципами [4, с. 13]. Це визначення правовідносин і подальше формування його об'єкта базується на концепції господарських правовідносин як правовідносин, що врегульовані господарсько-правовими нормами, поєднують майнові та організаційні елементи, обов'язковим учасником яких виступає суб'єкт господарювання і які відзеркалюють публічні й приватні інтереси [1, с. 14–18; 8, с. 26–27; 13, с. 38–39]. Виходимо з того, що дозвільні правовідносини, як усі організаційно-господарські відносини, відбуваються за участю суб'єктів господарювання, щодо яких орган державної влади/орган місцевого самоврядування, наділений господарською компетенцією (їх посадова особа), безпосередньо здійснює організаційно-господарські повноваження [9, с. 75–92]. Тому ми не будемо аналізувати об'єкт правовідносин між суб'єктом господарювання й адміністратором.

У досягненні поставленої мети найкраще має допомогти дедуктивний метод наукового дослідження, оскільки визначення об'єкта дозвільних правовідносин плануємо здійснювати в такому порядку: спочатку визначити об'єкт правовідносин, потім – об'єкт господарських правовідносин і тільки після цього формулювати об'єкт дозвільного правовідношення.

Об'єктом правовідношення визнається той предмет навколишнього світу, матеріальне чи нематеріальне благо, щодо якого склалося правовідношення [3, с. 72; 21,

с. 600; 23, с. 237]; ті соціальні блага, що слугують задоволенню інтересів і потреб громадян та організацій і з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини та здійснюють свої взаємні суб'єктивні права та юридичні обов'язки [29, с. 402; 35, с. 230; 39, с. 300]; те благо, на використання або охорону якого спрямовані суб'єктивні права і юридичні обов'язки [33, с. 489]. Видатний теоретик права Алексєєв С. С., по суті, підкреслював предметність об'єкта права (правовідносин), зазначаючи про його важливість у правовідносинах майнового характеру та інших правовідносинах, де від характеру об'єкта залежать права й обов'язки суб'єктів [3, с. 72].

За радянських часів в українській науковій літературі було напрацьовано два основних підходи щодо розуміння об'єкта правовідносин: моністичний і плюралістичний [9, с. 120–122]. Прихильники плюралістичної позиції стверджують про чисельність об'єктів права. Хоча більшість з їх когорти дійсно носить предметний характер (речі, інші цінності, результати творчої діяльності, тощо), серед них на сучасному етапі розвитку теорії права виокремлюються й інші об'єкти. Зараз у межах плюралістичної концепції об'єктами правовідносин найчастіше визнаються такі групи об'єктів: 1) матеріальні блага (речі, предмети, цінності); 2) особисті нематеріальні блага (життя, здоров'я, честь, гідність, тощо); 3) поведінка, дії суб'єктів; 4) послуги виробничого й невиробничого характеру та їх результати; 5) продукти духовної та інтелектуальної творчості (твори науки, мистецтва, культури, тощо); 6) цінні папери, офіційні документи [21, с. 600; 29, с. 402–403; 33, с. 489–490; 34, с. 446; 35, с. 230–231]. Автори по-різному групують перелічені об'єкти, але їх перелік є більш-менш типовим. Деякі вчені додають й інші об'єкти, наприклад, стан природних об'єктів [35, с. 231], загальносоціальні цінності і блага (екологічна безпека, громадський порядок, тощо) [29, с. 403], мотиви і види поведінки людей, спрямовані на задоволення їх різноманітних життєвих потреб [21, с. 600].

В українській та російській літературах з

теорії права панівним залишається плюралістичний підхід. Пояснюється відповідна наукова позиція таким чином: різноманітність правовідносин обумовлює різноманітність об'єктів правовідносин [34, с. 445], у кожній галузі права існують свої особливі об'єкти правовідносин [21, с. 600]. Відповідно, матеріальні блага визначають об'єктами, насамперед, цивільних правовідносин, дії суб'єктів і послуги – об'єктами адміністративних [29, с. 403; 34, с. 445] і процесуальних відносин [23, с. 238]. Варто відмітити одностайність позицій вчених у тому, що безоб'єктних правовідносин не буває, хоча зустрічаються й поодинокі заперечення [39, с. 301]. В останньому випадку дослідники визнають предметність об'єкта, заперечуючи можливість визнання поведінки, дій суб'єктів в якості можливого об'єкта правовідносин.

Згідно з моністичним підходом (*теорія об'єкта дії*) об'єктом правовідносин можуть виступати тільки дії суб'єктів, оскільки саме вони підлягають регулюванню юридичними нормами, і лише людська поведінка здатна реагувати на правовий вплив [34, с. 445]. В рамках такої концепції вчені-цивілісти розмежовують поняття «об'єкт цивільних правовідносин» (діяльність, поведінка учасників правовідносин) та «об'єкт цивільних прав» (матеріальні й нематеріальні блага) [6, с. 239].

Відомими прихильниками моністичного підходу, з ім'ям яких пов'язують перші публікації на цю тематику і відповідні обґрунтування, були радянські цивілісти Йоффе О. С. [14, с. 82] і Толстой Ю. К. [36]. Останній визначав як об'єкт правовідносин фактичні суспільні відносини, на які здійснює свій вплив право. З часом родоначальник моністичної теорії об'єкта правовідносин Йоффе О. С. змінив свої наукові погляди і висунув концепцію трьох об'єктів – юридичного, ідеологічного і матеріального. Під юридичним об'єктом автор розумів поведінку зобов'язаної особи, дотримання якої може вимагати уповноважений суб'єкт, під ідеологічним – волю носіїв цивільних прав та обов'язків, під матеріальним – той об'єкт, яким володіють

суспільні відносини, що лежать в його основі і закріплюються за ним [19, с. 236].

Російський теоретик права Нерессянц В. С. визначає об'єкт правовідносин як абстрактний зміст норми об'єктивного права, що реалізується, а реалізований, індивідуально конкретизований вираз об'єкта правовідносин визначає як предмет правовідношення. Відповідно предмет правовідносин – це конкретні суб'єктивні права й обов'язки, для придбання, здійснення і виконання яких конкретні суб'єкти права вступають у конкретні правовідносини [22, с. 503, 504]. Як бачимо, об'єкт правовідносин він розуміє в рамках моністичного підходу, по-своєму виокремлюючи предмет правовідношення.

Загалом різниця у підходах до розуміння об'єкта правовідносин обумовлена різним тлумаченням самого поняття «правовідношення»: або як форми фактичного суспільного правовідношення (плюралістичний підхід), або як особливого ідеологічного відношення, за допомогою якого норма права впливає на фактичне суспільне відношення [1, с. 15].

У науковій літературі з господарського права хрестоматійним стало цитування позиції Знамєнського Г. Л. про плюралістичний характер об'єктів господарських правовідносин, до яких він зараховує речі, дії зобов'язаних суб'єктів, діяльність господарюючого суб'єкта, нематеріальні блага, які виступають засобами здійснення господарського інтересу [13, с. 39], і позиції Вінник О. М., яка відносить речі та нематеріальні блага, використовувані при веденні господарської діяльності, до числа об'єктів господарських правовідносин [8, с. 27–28]. Однак усе більшу підтримку здобуває моністичний підхід; вперше таку точку зору висловив Вікторов О. П. [9, с. 122–124].

Вчений відштовхується від позиції прихильників моністичного підходу, які визнають юридичним об'єктом правовідношення діяльність людей і допускають наявність у правовідношенні матеріального (спеціального) об'єкта або предмета – матеріальних чи нематеріальних благ, з приводу яких ви-

никають правовідносини. Дослідник вважає вірним моністичний підхід з огляду на те, що об'єктом правовідношення може бути лише те, що здатне реагувати на відповідний правовий вплив [9, с. 122]. На базі відповідних висновків Віхров О. П. визначив загальний об'єкт організаційно-господарських правовідносин як процес організації та здійснення господарської діяльності, груповий (родовий) об'єкт – як конкретні види господарської діяльності, з приводу яких складаються певні групи цих відносин, безпосередній об'єкт – як конкретне відношення у сфері господарської (економічної) діяльності, з приводу якого складається це окреме правовідношення, конкретні дії, реальна поведінка учасників відношення [9, с. 126–127]. Залежно від характеру і змісту окремих організаційно-господарських правовідносин їх об'єктами можуть виступати або правова поведінка зобов'язаного суб'єкта правовідношення, або власна діяльність суб'єкта господарювання чи іншого учасника господарської діяльності, яка зазвичай поєднується з відповідною поведінкою контрагента – суб'єкта організаційно-господарських повноважень [9, с. 127]. Предметами (спеціальними об'єктами) організаційно-господарських правовідносин вчений визначає безпосередні засоби здійснення господарської діяльності (майно, природні ресурси, корпоративні права й об'єкти права інтелектуальної власності) [9, с. 128–129].

Ідеї Віхрова О. П. отримали підтримку серед вчених-господарників. Так, Поєдинок В. В. вважає «...теоретично виправданим конструювати об'єкт господарських правовідносин відповідно до моністичного підходу, виділяючи при цьому: загальний об'єкт – фактичне господарське відношення та спеціальний об'єкт – об'єкт господарської діяльності, з приводу якого встановлюється правовідношення (речі та інші цінності) ...» [1, с. 16]. У своїй докторській дисертації дослідниця визначає об'єкт інвестиційних правовідносин відповідно до моністичного підходу з виділенням: загального об'єкта – фактичних інвестиційних відносин та спеціального об'єкта – об'єкта господарської діяль-

ності, в якій вкладається капітал (об'єкт інвестиції) [25, с. 15].

Вчена Кологойда О. В. визначає загальний і спеціальний об'єкти господарського правовідношення на фондовому ринку, розвиваючи позицію Віхрова О. П. і Поєдинок В. В. [16, с. 54–55]: загальним об'єктом є фактичне господарське відношення щодо випуску та обігу цінних паперів та похідних, а спеціальним – цінні папери та похідні як зовнішня форма легітимації та посвідчення належних його власнику майнових та немайнових прав. У рамках моністичного підходу визначає об'єкт організаційно-господарських правовідносин Кравець І. М. [1, с. 28–29] (як сукупність дій з організації господарської діяльності). Об'єктом ліцензійних правовідносин як різновиду організаційно-господарських правовідносин Шпомер А. І. вважає дії органів ліцензування щодо видачі ліцензії, анулювання, припинення, подовження, здійснення нагляду та контролю за додержанням ліцензійних умов [41, с. 5]. Базуючись на позиції Толстого Ю. К. і Йоффе О. С., дослідник Трояновський О. В. погоджується визначати об'єктом посередницьких правовідносин відносини з надання та прийняття певного обсягу повноважень із зазначенням видів діяльності, які спрямовані на різноманітні матеріальні і нематеріальні блага – досягнення результату, бажаного для довірителя [37, с. 241]. Об'єктом господарських договірних відносин пропонується визначати благо, отримання якого в повному обсязі задовольняються потреби й реалізуються сформовані на їх ґрунті інтереси або управленої в зобов'язальних договірних правовідносинах сторони, або учасників загальноцільових договірних правовідносин [6, с. 244].

Дискусійним є питання про об'єкт корпоративних відносин. Так, Щербина О. В. визначає об'єктом корпоративних відносин в акціонерному товаристві акції [42, с. 48–66]. Опоненти такої позиції [2, с. 134; 12, с. 111; 32, с. 29] вказують на дії учасників, спрямовані на реалізацію «прав з акції», як на об'єкт відповідних корпоративних відносин. Васильєва В. А. визнає таким об'єктом суб'єкт-

тивне корпоративне право [7, с. 44]. Сороченко А. В. визначає загальний і спеціальний об'єкти корпоративних правовідносин таким чином: фактичне господарське відношення з приводу функціонування, припинення статутного господарського товариства та управління ним і частка у статутному капіталі такого товариства [31, с. 36–38].

Можливим є виокремлення поряд з моністичним і плюралістичним підходом *теорії інтересу як об'єкта господарських правовідносин*, яка тільки починає формуватись, однак видається досить перспективною для науки господарського права. Можна констатувати, що це різновид моністичного підходу, при якому формулювання об'єкта правовідносин здійснюється через його співвідношення з поняттям «інтерес». Йдеться про позицію вчених-господарників Пацурії Н. Б. і Резнікової В. В. Так, Пацурія Н. Б. виявляє сутність об'єкта страхових правовідносин у сфері господарювання через поняття страхового інтересу. У своєму дослідженні страхових правовідносин вона доводить, що об'єктом страхування виступає страховий інтерес: «...страхова потреба (або потреба у страхуванні) породжує страховий інтерес суб'єктів господарювання, трансформуючись у його зміст. Узагальнюючи думки вчених, автор доходить висновку, що передумовою виникнення соціально-економічного інституту страхування є інтерес у задоволенні потреб певних осіб (або груп таких осіб) щодо захисту майнових благ від настання наслідків випадкових небезпек...» [24, с. 19]. Резнікова В. В. пропонує розуміти об'єктом посередницьких правовідносин: «...(а) саму діяльність (сукупність юридичних та/або фактичних дій) посередника, – посередницьку послугу як економічну форму діяльності, що споживається у процесі її здійснення; (б) результат посередницької діяльності як предмет господарського інтересу учасників посередницьких правовідносин, нематеріальне благо та/або корисний ефект, що є наслідком надання посередницької послуги

й заради якого сторони вступають у посередницьке правовідношення» [26, с. 18]. Зауважимо для порівняння, що в теорії цивільного права об'єкт цивільних правовідносин представниками харківської школи цивільного права визнається елементом структури цивільних правовідносин за головної умови – якщо він становить інтерес для учасників цивільних правовідносин [40, с. 214–215]¹.

Отже, можна говорити про те, що на сучасному етапі розвитку науки господарського права в Україні найбільшу підтримку набуває розуміння об'єкта господарських правовідносин в контексті моністичного підходу, виокремлення загального об'єкта та спеціального об'єкта (або предмета) господарських правовідносин, хоча наявні й інші правові позиції.

З огляду на те, що проблематика дозвільних правовідносин розглядається найбільше в межах науки адміністративного права, варто принаймні коротко розглянути питання про те, як розуміється об'єкт адміністративних правовідносин у науковій літературі.

Для науки адміністративного права це питання також є спірним. Огляд відповідних позицій надано в дисертації Харитонова [38, с. 62]. Традиційно і в цій галузі правової науки є прихильники плюралістичної і моністичної концепцій. Останні не мають абсолютно однакових поглядів, окремі з них єдиним об'єктом правового відношення визнають поведінку людей – учасників правового відношення (Луньов О. Е., Битяк Ю. П.), інші – наявність «складного об'єкта» – поведінка (дія) і майно (Козлов Ю. М.). Колпаков В. К. визнає об'єктом адміністративних правовідносин те, заради чого вони виникли: поведінка, матеріальні цінності, нематеріальні блага та ін. [17, с. 113].

Дослідники адміністративного права не однаково розуміють суть дозвільних правовідносин, їх зміст і об'єкт. Харитонов О. В. здійснив огляд наукових підходів до розуміння поняття об'єкта дозвільних правовідносин у науці адміністративного

¹ Огляд позицій вчених-цивілістів див.: 16, с. 53–54; 19, с. 236 (більшість з них підтримує плюралістичну концепцію об'єктів цивільних правовідносин). Віхров О. П. узагальнив підходи вчених у галузі цивільного, аграрного, адміністративного права [9, с. 121–122].

права в своїй дисертаційній роботі «Дозвільна система в Україні» [38, с. 63–64]. Відповідно, можна виокремити такі позиції:

1) радянський дослідник дозвільної системи Кириченко І. Г., який розглядав питання організації дозвільної системи у вузькому значенні цього слова (тобто дозвільної системи у сфері обігу зброї, наркотичних речовин і т. п.), відносив до числа об'єктів правовідносин у сфері дозвільної системи конкретні предмети, речовини, які через свої екстраординарні властивості включаються до системи цих правовідносин [15, с. 12–13];

2) російський вчений Бахрах Д. Н. під об'єктом дозвільної системи розуміє «особливий порядок діяльності в дозвільній системі, пов'язаний, насамперед, з діями, які становлять підвищену небезпеку для громадян, суспільства, держави, із санкціонуванням виключень із загальних правил, із забезпеченням початків загальної справедливості» [5, с. 348];

3) Гуменюк В. А., з огляду на існуючу теорію «складного об'єкта», вважає, що її основні положення повною мірою можуть бути застосовані до тих відносин, які виникають у сфері здійснення дозвільної системи, оскільки «правовими нормами регулюються саме дії, діяльність різних суб'єктів, яка пов'язана з певними предметами, речовинами й об'єктами ...» [10, с. 33].

Варто підкреслити, що перераховані підходи стосуються дозвільних правовідносин у сфері обігу зброї, наркотичних речовин та інших подібних об'єктів. Позиція самого дослідника така [38, с. 41]: об'єктом дозвільних правовідносин є поведінка їх учасників, предметом – певні речі, речовини і процеси матеріального світу, які становлять небезпеку для інтересів держави, життя і здоров'я людини, інших охоронюваних цінностей.

Дослідниця дозвільної системи у сфері господарської діяльності Солошкіна І. В. не зупиняється на характеристиці дозвільних правовідносин та їх об'єкти, вона виокремлює об'єкти дозвільної діяльності – сфера підприємництва в цілому і її окремі види [30, с. 34]. Сіверін В. І. визначає «об'єкт дозвільних послуг суб'єктів публічної адміністра-

ції» як дії фізичних або юридичних осіб, пов'язані або не пов'язані зі здійсненням господарської діяльності. внаслідок здійснення яких може бути заподіяна шкода певним суспільним відносинам [28, с. 7]. Як бачимо, питання про об'єкт дозвільних правовідносин не опрацьовано в науці господарського й адміністративного права достатньою мірою.

Для вирішення питання про об'єкт дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності відправним пунктом вважаємо тлумачення поняття об'єкта правовідносин у межах моністичного підходу. Якщо спробувати екстраполювати це розуміння об'єкта правовідносин на дозвільні правовідносини у сфері господарської діяльності, то висновки можуть бути такими.

Дії суб'єкта господарювання, які полягають у його зверненні до дозвільного органу з передбаченим законом пакетом документів та проведенні відповідної оплати, можна розглядати як юридичний факт, на підставі якого виникають дозвільні правовідносини у сфері господарської діяльності [9, с. 150; 29, с. 403; 35, с. 231]. У рамках відносин з видачі документів дозвільного характеру суб'єкт господарювання не вчиняє інших дій. Інша сторона правовідносин – дозвільний орган – здійснює такі дії: перевіряє вказані документи на предмет повноти і достовірності, при необхідності організовує проведення (проводить) експертиз(и) та обстежень(ня) або інших наукових і технічних оцінок, одержує погодження, висновки та інші документи, необхідні для видачі документа дозвільного характеру, і на підставі відповідної інформації вирішує питання про законну можливість наділення суб'єкта господарювання правом на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності (його здатність здійснювати такі дії), приймає рішення про видачу (відмову у видачі) документа дозвільного характеру і видає такий документ, а також вносить необхідну інформацію до Реєстру документів дозвільного характеру (частини 1, 5, 11 ст. 4–1, ст. 6 Закону «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»).

У рамках концепції, розробленої Віровим О. П. [9, с. 127], описані вище дії дозвільного органу і суб'єкта господарювання становлять безпосередній об'єкт дозвільного правовідношення, а груповим об'єктом виступають конкретні відносини щодо видачі документа дозвільного характеру.

Слід відразу оговорити, що сама господарська діяльність не може бути об'єктом даного правовідношення, вона може розглядатись як об'єкт інших правовідносин. Після отримання документа дозвільного характеру суб'єкт господарювання вступає в абсолютні господарські правовідносини зі здійснення певних дій у рамках ведення власної господарської діяльності, об'єктом яких якраз і слід визнати власні господарські дії на підставі документа дозвільного характеру (наприклад, дії з розміщення зовнішньої реклами, операції з об'єктами культурної спадщини, виробництво продукції тваринного походження). У межах абсолютних господарських правовідносин з ведення власної господарської діяльності остання виступає об'єктом, щодо якого складаються правовідносини з невизначеним колом суб'єктів [13, с. 43; 9, с. 168]. Господарська діяльність в цих відносинах служить задоволенню інтересів і потреб суб'єктів господарювання (в кінцевому рахунку – і широкого кола споживачів), з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини та здійснюють свої взаємні суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Суб'єкт господарювання реалізує право на здійснення відповідної господарської діяльності (окремих господарських операцій), засвідчене документом дозвільного характеру, а решта суб'єктів зобов'язані не перешкоджати йому здійснювати господарські операції, не втручатись у процес здійснення такої діяльності¹.

Дії дозвільного органу та суб'єкта господарювання можна розглядати як безпосередній об'єкт дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності. Однак для повно-

ти характеристики таких правовідносин, на нашу думку, цього недостатньо.

Об'єктом правовідносин є те явище, на яке спрямовані правовідносини та права й обов'язки його учасників. Права й обов'язки учасників дозвільних правовідносин з видачі документів дозвільного характеру спрямовані на наділення (отримання) суб'єкта(ом) господарювання правом(а) на здійснення певних господарських дій. Суб'єкт господарювання вступає у дозвільні правовідносини з видачі документів дозвільного характеру з метою отримання права на здійснення господарської діяльності (окремих господарських операцій), передбачених Переліком документів дозвільного характеру (Закон України від 19 травня 2011 р.), що засвідчується документом дозвільного характеру. Отримання вказаного права і відповідно – отримання документа дозвільного характеру – задовольняє інтереси й потреби суб'єктів господарювання. Водночас дозвільний орган бере участь у дозвільних правовідносинах для перевірки здатності суб'єкта виконувати господарську діяльність (господарські операції), прийняття правомірного рішення з приводу наділення суб'єкта господарювання правом на здійснення окремих дій з провадження господарської діяльності та з метою захистити суспільні інтереси в разі, якщо на отримання документа дозвільного характеру претендує суб'єкт, який не може належним чином здійснити відповідну господарську діяльність. В останньому випадку дозвільний орган приймає рішення про відмову у видачі документа дозвільного характеру.

У правовідносинах з анулювання документів дозвільного характеру дії їх учасників також стосуються права на провадження певних дій зі здійснення господарської діяльності в законний спосіб, без завдання шкоди суспільству, окремим громадянам, навколишньому середовищу, вони спрямовуються на забезпечення відповідних суспільних інтересів, а також інтересів окремих суб'єктів господарювання у здійсненні

¹ Доречно тут згадати позицію окремих дослідників аграрного права, які вважають за можливе визнавати об'єктом правовідносин з ведення особистого селянського господарства виробничо-господарську діяльність громадян, яка передбачає виробництво, переробку, споживання та реалізацію сільськогосподарської продукції рослинництва й тваринництва [18].

господарської діяльності (ч. 7 ст. 4¹ Закону «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»).

Процедурні аспекти дозвільних правовідносин, пов'язані з видачею (відмовою у видачі, анулюванням) документів дозвільного характеру, підпорядковані іншому основному інтересу для учасників дозвільних правовідносин. У центрі дії і дозвільних органів, і суб'єктів господарювання виступає законний інтерес останніх щодо права на провадження окремих дій зі здійснення господарської діяльності (господарської операції). Так, у правовідносинах з видачі документів дозвільного характеру суб'єкт господарювання доводить обґрунтованість надання саме йому відповідного права, а дозвільний орган приймає рішення про видачу або відмову у видачі документа з огляду на підставність відповідних домагань суб'єкта господарювання. Тому дії учасників цих правовідносин є дещо вторинними стосовно, так би мовити, основного об'єкта, з приводу якого і виникають правовідносини. Права й обов'язки учасників аналізованих дозвільних правовідносин (що становлять зміст правовідносин) реалізуються щодо законного інтересу господарюючих суб'єктів щодо права на провадження визначених законом дій у господарській сфері.

Наше розуміння об'єкта дозвільних правовідносин відповідає тлумаченню поняття «об'єкт правовідносин» в теорії права як того, заради чого суб'єкти вступають у правовідносини. Дозвільні правовідносини з видачі документа дозвільного характеру виникають заради кінцевої дії дозвільного органу, яка реалізується в рамках його господарської компетенції, – прийняття рішення про видачу документа дозвільного характеру, отримання суб'єктом права на провадження окремих дій зі здійснення господарської діяльності. Правовідносини з анулювання документа дозвільного характеру мають на меті насамперед захист суспільних інтересів, які пов'язані з неналежною реалізацією права на провадження певних господарських дій. Тому вказаний законний інтерес можна визнавати об'єктом дозвільних правовідно-

син як і дії дозвільного органу, суб'єкта господарювання.

Додатковим аргументом нашої позиції є аналіз дозвільних правовідносин, що реалізуються за принципом мовчазної згоди (абз. 10 ст. 1, ч. 6 ст. 4¹ Закону «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»). Об'єктом таких правовідносин не може виступати власне дія з видачі документа дозвільного характеру; визнавати таким об'єктом бездіяльність дозвільного органу, що полягає у невидачі дозвільного документа у встановлений строк, видається суперечливим. Логічним вважаємо визнати об'єктом таких правовідносин наділення суб'єкта господарювання правом на провадження окремих дій зі здійснення господарської діяльності і законний інтерес суб'єкта в набутті права здійснювати господарську діяльність (господарські операції), передбачені законом.

Узагальнюючи проведені дослідження, вважаємо за можливе визнати законний інтерес в набутті права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності (володінні цим правом), а також дії дозвільних органів і суб'єктів господарювання у сфері реалізації такого інтересу груповим об'єктом дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності. І в рамках правовідносин з видачі документів дозвільного характеру, і в рамках правовідносин з їх анулювання, переоформлення чи видачі дублікатів права й обов'язки учасників цих правовідносин спрямовуються на наділення (позбавлення, підтвердження) права суб'єкта господарювання на провадження вказаних дій. Залежно від групи дозвільних правовідносин поведінка їх учасників різниться, визначається відмінними правами й обов'язками. Тому безпосереднім об'єктом правовідносин з видачі документів дозвільного характеру може бути визнано дії дозвільного органу щодо видачі документа дозвільного характеру (реєстрації декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства), правовідносин з анулювання таких документів – дії, спрямо-

вані на позбавлення суб'єкта господарювання права на провадження окремих господарських операцій, а також законний інтерес суб'єктів господарювання в набутті (збереженні за суб'єктом, підтвердженні) права на провадження конкретного виду господарських операцій (наприклад, законний інтерес в отриманні права на переміщення підкарантинних об'єктів через кордон, в набутті права на користування надрами на окремій ділянці).

На нашу думку, не можна розглядати в якості об'єкта дозвільних правовідносин документ дозвільного характеру. Хоча в літературі з теорії права достатньо поширеною є думка про документ як об'єкт правовідносин. Місце документа дозвільного характеру у механізмі дозвільних правовідносин обумовлене тим, що він офіційно засвідчує права на провадження окремих господарських дій по здійсненню господарської діяльності. Однак такий документ видається на підставі рішення дозвільного органу, правоустановче значення для господарської сфери має саме це рішення, а не документ. У разі втрати (пошкодження) такого докумен-

та видається його дублікат, у разі зміни найменування чи місцезнаходження суб'єкта господарювання документ переоформлюється (частини 8, 9 ст. 4¹ Закону «Про дозвільну систему в сфері господарської діяльності»). Він лише засвідчує права осіб на здійснення певних дій, заради яких суб'єкти і вступають у правовідносини (для порівняння, студенти (учні) перебувають у навчальних правовідносинах, вступають у навчальні заклади не просто заради отримання диплома чи атестата про загальну середню освіту, а насамперед з метою отримання знань і компетентностей). Тому документ дозвільного характеру можна визначити як предмет дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності¹.

Започатковане нами дослідження має перспективи для розвитку. Вважаємо, що розробка питання про зміст, підстави виникнення дозвільних правовідносин, проведення класифікації дозвільних правовідносин та й загалом розвиток теорії таких правовідносин дозволить уточнити запропоновані висновки щодо об'єкта правовідносин.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми господарського права : навч. посіб. / В. С. Щербина // За ред. В. С. Щербини. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.
2. Акціонерне право : навч. посіб. / В. В. Луць, О. Д. Крупчан // За заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 256 с.
3. Алексеев С. С. Право : азбука – теория – философия : опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : «Статут», 1999. – 712 с.
4. Апанасенко К. І. Дозвільна система у сфері господарської діяльності : науково-практичний коментар Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» : законодавство : судова практика : наук.-практ. посіб. / К. І. Апанасенко. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 312 с.
5. Бахрах Д. Н. Административное право России / Д. Н. Бахрах. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 2000.
6. Бедей М. І. Проблеми питання розмежування об'єктів господарсько-договірних правовідносин і господарських (суб'єктивних) прав / М. І. Бедей // Проблеми законності. – 2009. – № 104. – С. 238–245.
7. Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт цивільних правовідносин / В. А. Васильєва // Корпоративне право в Україні : становлення та розвиток : збірник наукових праць. – К., 2004. – С. 44–46.
8. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій / О. М. Вінник. – К., 2008.
9. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : монографія / О. П. Віхров. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 512 с.

¹ Зазначимо, що в науковій літературі висловлювалась точка зору про спеціальний дозвіл на користування надрами як один із предметів адміністративних відносин у сфері надкористування [20, с. 175–176]. При цьому автор визначив загальним об'єктом адміністративно-правових відносин у сфері надкористування сукупні публічні потреби та інтереси щодо забезпечення раціонального та комплексного використання надр, які реалізуються нормами адміністративного права.

10. Гуменюк В. А. Адміністративно-правове регулювання здійснення органами внутрішніх справ дозвільної системи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. А. Гуменюк // Харків, ун-т внутр. справ. – Х., 1999. – 202 с.
11. Джафарова О. В. Поняття та сутність дозвільних правовідносин : питання сьогодення / О. В. Джафарова // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3–1. – С. 208–211.
12. Жорнокуй Ю. М. Об'єкт корпоративного правовідношення / Ю. М. Жорнокуй // Юридична наука. – 2011. – № 2. – С. 106–111.
13. Знаменский Г. Л. Хозяйственные правоотношения / Г. Л. Знаменский // Новое хозяйственное право. Избранные труды : сб. науч. трудов. – К. : Юриком Интер, 2012. – С. 29–48.
14. Иоффе О. С. Правоотношения по советскому гражданскому праву / О. С. Иоффе. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1949. – 144 с.
15. Кириченко И. Г. Административно-правовые меры воздействия за нарушение правил разрешительной системы в отношении полиграфического оборудования : учеб. пособие / И. Г. Кириченко. – К., 1991. – 91 с.
16. Кологойда О. В. Господарсько-правове регулювання фондових відносин в Україні : монографія / О. В. Кологойда. – К. : Видавництво Ліра-К, 2015. – 704 с.
17. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини : поняття та види / В. К. Колпаков // Юридичний науковий електронний журнал. – 2013. – № 1. – С. 101–104.
18. Лебідь В. І. Правове становище особистих селянських господарств в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / В. І. Лебідь // Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 21 с.
19. Лекція професора О. Кохановської : «Об'єкти цивільних прав» / О. Кохановська // Право України. – 2014. – № 2. – С. 235–248.
20. Леонова О. В. Розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають у сфері надкористування / О. В. Леонова // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 2. – С. 170–180.
21. Марченко М. Н. Теория государства и права : учебник / М. Н. Марченко. – М. : ООО «ТК «Велби», 2002. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – 640 с.
22. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства : учебник для юридических вузов и факультетов / В. С. Нерсисянц. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА. – М., 1999. – 552 с.
23. Лазарев В. В. Общая теория права и государства : учебник / В. В. Лазарев // Под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юристъ, 1999. – 3-е изд., перераб. и доп. – 520 с.
24. Пацурия Н. Б. Теоретичні проблеми страхових правовідносин (господарсько-правовий аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Н. Б. Пацурия // Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2014. – 29 с.
25. Поєдинок В. В. Теоретичні проблеми регулювання інвестиційної діяльності в Україні (господарсько-правовий аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / В. В. Поєдинок // Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – 36 с.
26. Резнікова В. В. Теоретичні проблеми регулювання посередництва у сфері господарювання України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / В. В. Резнікова // Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 28 с.
27. Романяк М. М. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності у сфері забезпечення екологічної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М. М. Романяк // Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2010. – 183 с.
28. Сіверін В. І. Адміністративно-правові засади надання дозвільних послуг суб'єктами публічної адміністрації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. І. Сіверін // Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 19 с.
29. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.
30. Солошкіна І. В. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності щодо підприємництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / І. В. Солошкіна // Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2006. – 195 с.
31. Сороченко А. В. Корпоративні права та обов'язки : господарсько-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / А. В. Сороченко. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. – 204 с.
32. Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества : корпоративные правоотношения / И. В. Спасибо-Фатеева. – Х. : Право, 1998. – 256 с.
33. Сухонос В. В. Теорія держави і права : навчальний посібник / В. В. Сухонос. – Суми : ВТД «Університетська система», 2005. – 536 с.

34. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко // За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
35. Колодій А. М. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. // За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
36. Толстой Ю. К. Еще раз о правоотношении / Ю. К. Толстой // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 1969. – № 1. – С. 32–36.
37. Трояновський О. В. Структура та зміст правовідносин комерційного посередництва / О. В. Трояновський // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 38. – С. 238–242.
38. Харитонов О. В. Дозвільна система в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. В. Харитонов // Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 197 с.
39. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учебник для вузов / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт-М, 2001. – 432 с.
40. Борисова В. І. Цивільне право : підручник / В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатеева, В. Л. Яроцький // За ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право. – 2011. – Т. 1.
41. Шпомер А. І. Ліцензування господарської діяльності як різновид організаційно-господарських правовідносин / А. І. Шпомер // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 10 (1). – С. 1–6.
42. Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України / О. В. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 160 с.

Апанасенко Е. И. К вопросу об объекте разрешительных правоотношений в сфере хозяйственной деятельности.

В статье автор вносит и обосновывает предложения относительно определения группового и непосредственного объектов разрешительных правоотношений в сфере хозяйственной деятельности. Они базируются на современных концепциях об объекте правоотношений ученых в сфере теории права и хозяйственного права, а также на собственном анализе разрешительных правоотношений.

Ключевые слова: разрешительные правоотношения в сфере хозяйственной деятельности, разрешительная система, объект правоотношений, плюралистический подход, монистический подход.

Apanasenko K. I. On a question about an object of permltal legal relations in a sphere of economic work.

Author grounds own conclusions about group and immediate objects of permltal legal relations in a sphere of economic work. It is based on contemporary conceptions of scientists in a sphere of the legal theory and economic law about the object of legal relations and also on the analyze of permltal legal relations.

Key words: permltal legal relations in a sphere of economic work, permltal system, object of legal relations, pluralistic approach, monistic approach.